

بازشناسی مولفه‌های فرهنگ دفاعی و قدرت ملی در منظومه فکری مقام معظم رهبری

ابوالفضل پورمنافی *

داود دعاگوویان **

محمد سهرابی ***

چکیده

هدف این تحقیق در زمینه مطالعات راهبردی و با هدف شناسایی و رتبه‌بندی مولفه‌های فرهنگ دفاعی و قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری انجام شده است. از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، کمی و کیفی به روش توصیفی-پیمایشی است. تجزیه و تحلیل یافته‌ها به روش تحلیل ماتریس و فرایند تحلیل سلسله مراتبی با استفاده از AHP انجام شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها در بخش مطالعات نظری شامل بیانات مقام معظم رهبری، کتاب‌ها، مقاله‌ها، رساله‌ها و منابع علمی مرتبط با موضوع تحقیق و در بخش میدانی شامل: مصاحبه کیفی با خبرگان و ابزار مشاهده است. جامعه آماری شامل خبرگان قدرت ملی، فرهنگ دفاعی، علوم سیاسی و مطالعات راهبردی با حجم نمونه ۱۵ نفر با نمونه‌گیری به روش گلوله برفی است. تجزیه و تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد فرهنگ دفاعی و قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران از جنبه ساختاری و مادی شامل هفت مولفه عزم ملی و عزتمندی ملت، توان دفاعی، اقتدار اقتصادی، وسعت و موقعیت ژئوپلیتیک، تنوع جمعیتی و قومیتی، پیشرفت علمی، انرژی و ذخایر طبیعی است. همچنین از جنبه محتوایی و معنوی شامل شش مولفه تقویت روحیه ملی، مشارکت مردمی، خوداتکایی و نگاه به درون، اعتمادبه‌نفس، فرهنگ جهاد و شهادت‌طلبی، بصیرت و دشمن‌شناسی است. مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر بر استحکام قدرت ملی از منظر مقام معظم رهبری چارچوبی را شامل می‌شود که ظرفیت‌های فکری، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در آن نهفته است و براساس نتایج به‌دست آمده، مولفه‌های پیشرفت علمی و بصیرت و دشمن‌شناسی دارای اهمیت بیشتری هستند.

واژگان کلیدی

فرهنگ دفاعی، قدرت ملی، هویت فرهنگی، مقام معظم رهبری

Email: a.pourmanafi@gmail.com

* استادیار دانشگاه علوم انتظامی امین (نویسنده مسئول)

Email: da.doagooyan@yahoo.com

** دانشیار دانشگاه علوم انتظامی امین

Email: agha-yosef@yahoo.com

*** استاد دانشگاه علوم انتظامی امین

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۶/۱۶

تاریخ ارسال: ۱۳۹۷/۲/۱۸

فصلنامه راهبرد / سال بیست‌وهفتم / شماره ۸۸ / پاییز ۱۳۹۷ / صص ۱۸۳-۱۶۱

جستار گشایی

فرهنگ دفاعی ترسیمی از موضوعاتی است که با توجه به مبانی موجود، در بطن جامعه وجود دارند. موضوعاتی که در هر جامعه با جامعه دیگر تفاوت داشته و تحت تأثیر فرهنگ راهبردی کشورها قرار دارند. از منظر مقام معظم رهبری، مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در چارچوب فرهنگ راهبردی ایران شامل فرهنگ شهادت‌طلبی و عاشورایی، تعمیق بصیرت و دشمن‌شناسی، هویت اسلامی- ایرانی و یکپارچگی ملی، اعتمادبه‌نفس و ایمان به نصرت الهی، نفی ظلم و دفاع از مظلوم، دیپلماسی دفاعی، دفاع مردمی و دفاع همه‌جانبه است که می‌تواند در اتخاذ استراتژی دفاعی مناسب و افزایش توان دفاعی جمهوری اسلامی ایران در برابر دشمنان موثر باشد (قهرمانی‌نژاد شایق، ۱۳۹۴: ۲۴۷).

با توجه به هدف بازدارندگی اقدامات و سازمان‌های نظامی-دفاعی و اهمیت فوق‌العاده استراتژی دفاعی در تضمین پیروزی‌ها و مقابله با بحران‌ها، ضروری است که به منظور دستیابی به استقلال و تدوین استراتژی دفاعی، به فرهنگ دفاعی ملی توجه و عنایت ویژه به عمل آید. در این راستا و در عرصه فرهنگ دفاعی، آرا و اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب از اهمیت والایی برخوردار است. مولفه‌های فرهنگ دفاعی عبارتند از: صلح‌طلبی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز، اخلاق‌مداری و انسان‌دوستی، خودکفایی و خوداتکایی، افزایش قدرت دفاعی، استقلال ملی، ظلم‌ستیزی و نفی سلطه، دفاع جهان‌شمول از مسلمانان و مستضعفان، بسیج و بازدارندگی مردمی، فرهنگ شهادت و شهادت‌طلبی، حفظ محوری و ضرورت دفاع، تکلیف‌گرایی و تکلیف محوری، خدامحوری و خداحاضری (مولود و لطفی جلال‌آبادی، ۱۳۹۵: ۱۴۴).

از این‌رو، مقاله حاضر، مولفه‌های فرهنگی فرهنگ دفاعی و قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران را از دیدگاه مقام معظم رهبری مورد واکاوی و بررسی قرار داده است. همچنین تلاش شده ضمن تبیین دیدگاه‌های معظم له و مولفه‌های فرهنگ دفاعی، ابعاد مفهومی، ضرورت‌ها، بایسته و پیامدهای استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گیرد. هدف اصلی این تحقیق، شناسایی و رتبه‌بندی مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر رهبر معظم انقلاب است.

۱. بیان مسئله

فرهنگ اساس ملت است، اساس ملیت یک ملت است، اساس استقلال یک ملت است (خمینی، ۱۳۷۹: ۵۷). دستیابی به امنیت پایدار و قدرت ملی ممکن نیست مگر با برخورداری از فرهنگ غنی و مستحکم، زیرا فرهنگ زیرساخت و اساس پیشرفت هر کشور بوده و باورهای فرهنگی بر همه مسائل و عرصه‌های دیگر سایه می‌اندازد و فرهنگ، اقتدار درون‌زا برای یک ملت تلقی شده

و اگر نظامی یا حکومتی در سکوی موفقیت‌های مختلفی نشسته به دلیل برخورداری از فرهنگی مقتدر و توانمند است و موفقیت‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی و غیره در گرو غنای فرهنگی آن کشور است. بر این اساس، می‌توان گفت که عامل فرهنگ، بسترساز هرگونه دگرگونی در زیرساخت بخش‌های مختلف جامعه است.

عناصر تشکیل‌دهنده قدرت ملی نزد صاحب‌نظران متفاوت و متعدد است. برخی مانند جابلونسکی^۱ آنها را در عناصر موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی، ظرفیت صنعتی، وضعیت آمادگی نظامی، جمعیت، خصوصیات ملی، روحیه ملی و کیفیت دیپلماسی محدود می‌کنند (Jablonsky, 2010: 126) و برخی آنها را به بخش ثابت (فضا، سرزمین، وسعت خاک، رشته‌کوه‌ها و موانع و عوارض طبیعی) و متغیر (جمعیت، منابع طبیعی، نهادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی) تقسیم می‌کنند (کازمپی، ۱۳۷۸: ۱۷۶). اما این عناصر و عوامل در تحلیل‌های استراتژیک به مولفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تقسیم می‌شوند (بابایی، ۱۳۸۴: ۱۵).

بسیاری از صاحب‌نظران، امنیت ملی را توانایی یک کشور در حفظ ارزش‌های فردی در برابر تهدیدهای خارجی می‌دانند و از این منظر یکی از موضوعات بسیار مهم حال حاضر، شناخت ادبیات فکری و اعتقادی مقام معظم رهبری به عنوان رهبر جمهوری اسلامی ایران جهت درک و شناخت بهتر حوزه امنیت ملی کشور و اهداف و اصول آن است. رهبر جمهوری اسلامی ایران، اهداف و اصول امنیت ملی را از زاویه نگاه و اصول اعتقادی خود که همانا اسلام راستین است، استخراج کرده و هدف اصلی از اصول و اهداف امنیت ملی حال حاضر جمهوری اسلامی، در حقیقت یک ابزار در خدمت اندیشه و گفتمان اسلام است که در اندیشه حفظ جان، مال و ناموس مسلمانان در کنار حفظ ارزش‌ها و اعتقادات آنها در برابر سلطه کافران و معاندان و نیز ارتقا و اعتلای فکری و فرهنگی مسلمانان در سراسر جهان است (منتظران و تاج‌آبادی، ۱۳۹۵: ۷۲).

تغییر رویه غرب در مقابله با نظام جمهوری اسلامی ایران از جنگ سخت به جنگ نرم مبتنی بر القای تفکرات ضدایدئولوژی اسلامی در بین مردم، انتخاب دفاعی مناسب و متناسب را ضروری می‌نماید؛ دفاعی که با بهره‌گیری از ظرفیت‌های ملی، تاکید بر تقویت ظرفیت‌های فرهنگی و توجه به نگاه ایجابی مقام معظم رهبری به مقوله فرهنگ، امکان‌پذیر خواهد بود. بنابراین، بررسی مولفه‌های فرهنگ دفاعی و قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی از منظر رهبر معظم انقلاب، مسئله اصلی تحقیق را شکل می‌دهد.

۲. روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، کیفی به روش توصیفی-پیمایشی است. تجزیه و تحلیل یافته‌ها به روش تحلیل ماتریس و فرایند تحلیل سلسله مراتبی با استفاده از AHP انجام شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها در بخش مطالعات نظری شامل بیانات مقام معظم رهبری، کتاب‌ها، مقالات، رساله‌ها و منابع علمی مرتبط با موضوع تحقیق و در بخش میدانی شامل مصاحبه کیفی با خبرگان و ابزار مشاهده است. جامعه آماری شامل اساتید دانشگاه، خبرگان و کارشناسان قدرت ملی، فرهنگ دفاعی، علوم سیاسی و مطالعات راهبردی با حجم نمونه ۱۵ نفر به روش نمونه‌گیری به روش گلوله برفی است.

۱-۲. پرسش‌های تحقیق

پرسش‌های تحقیق عبارتند از:

۱. مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر در قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر رهبر معظم انقلاب کدامند؟
 ۲. رتبه بندی و جایگاه هریک از مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر در قدرت ملی ایران چگونه است؟
- در ادامه و بخش تجزیه و تحلیل یافته‌ها براساس منظومه فکری و اندیشه‌های مقام معظم رهبری و با استفاده از نظرات خبرگان، به پرسش‌های تحقیق پاسخ داده خواهد شد.

۳. پیشینه و سوابق تحقیق

با توجه به اهمیت یافتن موضوع فرهنگ دفاعی و قدرت ملی، طی یک دهه گذشته منابع متعددی به صورت مقاله یا کتاب در جامعه علمی ایران منتشر شده است که در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان آن‌ها را به دو گروه اصلی تقسیم کرد:

۱. مطالعات نظری که در آنها بیشتر از چیستی و ویژگی‌های فرهنگ دفاعی و منابع قدرت ملی بحث شده است.
۲. مطالعه کاربردی که به چگونگی طراحی و کاربست تهدیدات فرهنگی بر ضد جمهوری اسلامی ایران اشاره دارند.

- مریم روستایی (۱۳۶۱) در مقاله‌ای با عنوان «نظریات فرهنگی امام خمینی (ره)»، راهبردهای فرهنگی ایشان را شامل حضور موثر حوزه علمیه و روحانیت، توجه به مراکز آموزشی و تبلیغی، مشارکت فعال زنان، توجه به جوانان و مشکلات آنان و مبارزه با رفاه‌طلبی برشمرده است.

- محمد جهان‌تاب (۱۳۸۵) در مقاله خود با عنوان «بررسی مولفه‌های فرهنگی اقتدار ملی و نقش نیروهای مسلح در آن»، با استفاده از روش توصیفی و تکنیک تحلیل محتوا تبیین کرده است که دین، وحدت ملی و هویت ملی مهم‌ترین مولفه‌های فرهنگی اقتدار ملی هستند و همچنین نقش سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در مولفه دین و نقش ارتش جمهوری اسلامی ایران و ناجا در مولفه هویت ملی بیشتر است.

- علی ایمانی سطوت (۱۳۸۶) در مقاله خود با عنوان «مولفه‌های قدرت در دولت اسلامی» تلاش کرده که الگو و قدرت همساز با توسعه را ارائه کند و در قالب مفاهیمی چون مکتب‌رهایی‌بخش اسلام، جمعیت (ملی، هم‌کیش، هم‌فکر)، رهبری، الگوی حکمرانی، دانایی، عوامل اقتصادی و نظامی تبیین و نتیجه‌گیری کرده که مولفه‌های یادشده مادامی تولید قدرت برای دولت اسلامی می‌کنند که در قالب مفهوم توسعه به یکدیگر پیوند خورده و به وحدت برسند.

- محمدباقر بابایی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «نقش فرهنگ در اقتدار ملی از دیدگاه امام علی(ع)» در پاسخ به این پرسش که حضرت به کدام‌یک از مولفه‌ها اهمیت و اولویت بیشتری می‌داده‌اند؟ پس از بررسی در یافته‌های خود به این نتیجه رسیده که حضرت به مولفه فرهنگی اهمیت و اولویت بیشتری می‌داده به طوری که رفتارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی امام علی(ع) در دوره زمامداری بر پایه عناصر خدامحوری، واقع‌بینی، حق‌مداری، کمال‌جویی و انسان‌محوری شکل، هویت و جهت می‌گرفت.

- داریوش رحمتی و دیگران (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان «بررسی تاثیر فرهنگ بر مقوله امنیت»، در پاسخ به این پرسش که چرا موضوع امنیت ملی و ارتباط مقوله فرهنگ با آن مهم است؟ به این نتیجه رسیده که پایین‌بودن سطح عمومی فرهنگ، ناآگاهی و فقر بینش مردم نسبت به فرهنگ و ارزش‌های ملی، باعث کاهش امنیت ملی می‌شود.

بهاءالدین قهرمانی‌نژاد شایق و دیگران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در چارچوب فرهنگ راهبردی ج.ا.ایران» (با رویکردی بر دیدگاه مقام معظم رهبری) نتایج زیر را به دست آورده‌اند:

اگر فرهنگ را چارچوبی از «بایدها» و «نبایدها» در نظر بگیریم، فرهنگ دفاعی ترسیمی از موضوعاتی است که با توجه به مبانی موجود، در بطن جامعه وجود دارند. موضوعاتی که در هر جامعه با جامعه دیگر تفاوت داشته و تحت تأثیر فرهنگ راهبردی کشورها قرار دارند. مهم‌ترین مولفه‌های فرهنگ دفاعی از دیدگاه ایشان که متأثر از فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران است؛ شامل فرهنگ شهادت‌طلبی و عاشورایی، تعمیق بصیرت و دشمن‌شناسی،

هویت اسلامی - ایرانی و یکپارچگی ملی، اعتماد به نفس و ایمان به نصرت الهی، نفی ظلم و دفاع از مظلوم، دیپلماسی دفاعی، دفاع مردمی و دفاع همه جانبه است که می تواند در اتخاذ استراتژی دفاعی مناسب و افزایش توان دفاعی جمهوری اسلامی ایران در برابر دشمنان موثر باشد. با تأملی در محتوای منابع بالا مشخص می شود که موضوع مولفه های فرهنگی اگرچه مورد توجه بوده، اما از منظر دفاع ملی به این موضوع کمتر پرداخته شده است. بنابراین مقاله حاضر در نظر دارد از بعد دفاعی مقوله فرهنگ را برجسته سازد.

۴. ادبیات و مبانی نظری

۴-۱. مفهوم شناسی فرهنگ

فرهنگ ترکیبی است از دو واژه «فر» به معنی بالندگی و شکوه و «هنگ» به معنی جمع است، بنابراین فرهنگ را می توان بالندگی جمعی تعریف کرد. فرهنگ مجموعه ای از نمادها، نهادها و روش ها در یک جامعه است که از نسلی به نسل دیگر منتقل می شود و تعیین و تنظیم کننده رفتار انسان هاست. این نمادها ممکن است ناملموس (تلقیات، باورها، ارزش ها و زبان) یا ملموس (ابزار و محصولات فرهنگی) باشد (روستا و همکاران، ۱۳۸۴: ۷۸). فرهنگ نظام وارهای متشکل از «عقاید و باورهای اساسی»، «ارزش ها، آداب و الگوهای رفتاری» ریشه دار و دیرپا و «نمادها» و «مصنوعات» است که ادراکات، رفتار و مناسبات جامعه را جهت و شکل می دهد و هویت آن را می سازد (مرکز مهندسی فرهنگی، ۱۳۹۱: ۵).

فرهنگ یکی از مقوله های پیچیده جوامع انسانی است که در گستره تاریخ همواره با چالش های فراوانی مواجه بوده است. از سوی دیگر، فرهنگ به عنوان یکی از ارکان اصلی گفتمان ایجابی امنیت با مفهوم ضریب ایدئولوژیک به مفهوم ارزش هایی است که توسط فرد یا جامعه به صورت پیشینی پذیرفته شده اند (افتخاری، ۱۳۹۱: ۸۸-۸۶) و قابلیت های زیادی در عرصه افزایش اقتدار و مقابله با تهدیدات خواهد داشت. به طوری که در رویکرد ایجابی ارزش های کلان و فرهنگ راهبردی، حتی کشور را از توان رقابت و عرض اندام در محیط بین المللی و هنجارسازی خودی و تضعیف قدرت هنجارسازی حریف برخوردار می سازد (نائینی، ۱۳۸۷: ۲۱۷). از این رو، فرهنگ دفاعی مبتنی بر بستر اسلام قابلیت بسیاری در ارتقای قدرت ملی و مقابله با تهدیدها در عرصه داخلی و خارجی خواهد داشت.

۴-۲. هویت فرهنگی

هویت فرهنگی در طول چند دهه گذشته از موضوع های مورد بحث و جدل در بسیاری از کشورهای دنیا بوده است و دو عرصه سیاست و فرهنگ را با هم مرتبط یا گاه درگیر ساخته است (Baldwin, 1999: 15). هویت فرهنگی مبتنی بر دو دسته عوامل «عینی» و «ذهنی» است.

عوامل عینی مانند میراث تاریخی، چارچوب سیاسی، منشأ قومی، سنت‌ها، زبان و دین، سازنده‌های بسیار مهم هویت فرهنگی هستند. اما درعین حال این هویت بر پایه عوامل ذهنی نیز قرار دارد، عواملی که در هوشیاری اعضای یک جامعه ثبت می‌شوند (Ladmiral, 1989: 10).

مهم‌ترین مولفه‌های هویت فرهنگی در ایران در سه محور زیر قابل دسته‌بندی است:

۱. اسلامیت: اسلام مجموعه معارف به‌هم‌پیوسته‌ای از باورها و اندیشه‌های برگرفته از وحی الهی در رابطه با جهان، انسان، جامعه و جهان پس از مرگ است که توسط آخرین پیامبر الهی حضرت محمد(ص) برای هدایت، اداره زندگی بشر و تأمین سعادت دنیا و آخرت به ارمغان آورده شده و توسط اهل بیت(ع) تعمیق یافته است. بنابراین، اسلام توجه به مذهب و شریعتی است که امروزه به عنوان راهنمای عمل اجتماعی است و به همه ابعاد و نیازهای انسان نظر دارد. آیین اسلام دو رکن اساسی دارد: الف) اعتقادات؛ ب) برنامه عملی و احکام و تکالیف که شامل اخلاق و فقه می‌شود (سبحانی‌نیا، ۱۳۸۷: ۲۶-۲۳).

۲. ایرانی‌ت: ایران سرزمینی است که در طول پنج هزار سال گذشته، اقوام گوناگونی را در خود جای داده است. مولفه‌های ایرانی‌ت هویت فرهنگی ایرانیان شامل زبان (زبان نوشتاری و زبان گفتاری)، جغرافیای فرهنگی، تاریخ و حافظه تاریخی (میراث مادی و میراث معنوی)، نظام اجتماعی (نظام آموزشی، نظام خانواده، نظام اقتصادی، نظام فرهنگی، نظام سیاسی و حقوقی) است (آشنا و روحانی، ۱۳۸۹: ۱۵۹).

۳. مدرنیته: شیوه زندگی جدید و امروزی است که با استفاده از تعریف پیتر برگر، مدرنیته یا تجدد عبارت است از «مجموعه اوصاف و خصایص تمدن جدیدی که در طی چند قرن اخیر در اروپا و امریکای شمالی سر بر آورده است». بر این اساس، مدرنیزاسیون یا متجددسازی، فعالیت و سیاستی آگاهانه برای نزدیک‌سازی جوامعی است که دارای اوصاف و عناصر مدرنیته نسبت به وضع جوامع مدرن نیستند (بیات، ۱۳۸۱: ۵۰۷).

۳-۴. نظریه‌های فرهنگ

رهبر معظم انقلاب فرهنگ را شناسنامه دسته جمعی یک ملت و هویت همگانی می‌داند (شمشیری، ۱۳۹۳: ۱۳). «اصلاح جامعه بدون اصلاح فرهنگ آن میسر نیست. تلاش‌های اقتصادی و اجتماعی زمانی می‌تواند شاهد مقصود را در آغوش بگیرند که الزامات مورد نظر آنها در فرهنگ جامعه نهادینه شده باشد. ابعاد فرهنگ و تاثیر آن، برخلاف باور برخی، به احداث مراکز آموزشی خلاصه نمی‌شود. گستره فرهنگ و کار فرهنگی از جزیی‌ترین فعالیت‌های فردی تا جدی‌ترین مسئولیت‌های اجتماعی کشیده شده است» (بیانات در حرم مطهر امام رضا، ۱۳۹۳/۱/۱).

به همین دلیل ورود به عرصه فرهنگ و فعالیت‌های فرهنگی، به دلیل ابعاد گسترده آن، باید ورودی کارآمد، مداوم، همراه با مدیریت راهبری و در یک کلام حرکتی جهادی باشد. «واقع قضیه این است که کارزار فرهنگی از کارزار نظامی اگر مهم‌تر نباشد و اگر خطرناک‌تر نباشد، کمتر نیست؛ این را بدانید؛ ... واقعا یک میدان کارزار است اینجا» (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲/۹/۱۹).

اسلام بیش از هر دینی انسان‌ها را به تفکر، تعلیم و تعلم دعوت کرده و آیات و روایات نقل شده از ائمه معصومین (ع) موید این مطلب بوده، به نحوی که نخستین آیات قرآن درباره اهمیت علم و یادگیری است: «الذی علم بالقلم. علم الانسان ما لم یعلم» (علق: ۵/۴) «خواندند انسان را تعلیم کرد چیزهایی را که نمی‌دانست».

تولید علم و گسترش مراکز دانشگاهی از این جهت مورد اهمیت است که باعث بی‌نیازی کشور نسبت به دیگران در پیشبرد اهداف می‌شود و کشور را از هرگونه وابستگی به دیگران رهایی می‌دهد. این امر موجبات عزت و اقتدار یک کشور را فراهم می‌کند. آنچه بیان شد، مربوط به جنبه‌های ظاهری و مادی قدرت ملی بر پایه مولفه علم و فناوری است. در اندیشه و فرهنگ دفاعی شیعه، جهاد و شهادت به‌عنوان یک اصل، عامل نجات بخش، هدف استراتژیک و عامل تاثیرگذار تلقی می‌شود. این فرهنگ ریشه در اعتقادات دینی و باورهای شیعیان دارد. فرهنگ شهادت‌طلبی به‌عنوان اصلی‌ترین منبع قدرت نرم در بین مسلمانان محسوب می‌شود (افتخاری و شعبانی، ۱۳۸۹: ۹۹).

جهاد و شهادت دو عنصر تاریخ‌ساز و سرنوشت‌آفرین حیات اجتماعی مسلمانان است. حضور این دو عنصر در حیات سیاسی و اجتماعی مسلمانان، نقش برجسته‌ای در هویت دینی، فرهنگی و بومی آنان دارد و فراموشی این دو عنصر باعث ذلت و بیچارگی آنان می‌شود. این دو عنصر (جهاد و شهادت) تنها در منظومه فکری و هویت‌ساز مسلمانان یافت می‌شود. عناصری که حضورشان برای فرهنگ و تمدن اسلامی هویت و بسترساز اعتمادبه‌نفس و خودباوری مسلمانان و ترس و زبونی دشمنان اسلامی است، اینها نه تنها در پیروزی، بلکه در دوام آن نیز موثر است. به عبارت دیگر به هر اندازه که فراموشی جهاد و شهادت در جامعه اسلامی موجب ذلت مسلمانان آن جامعه می‌شود، به همان اندازه برخورداری از روحیه جهاد و شهادت، آفریننده قدرت ملی و بالندگی و بازدارندگی در مقابل دشمنان را دارد (پورااحمدی، ۱۳۸۹: ۲۳).

۴-۴. چارچوب مفهومی قدرت

قدرت را به توانایی اعمال اراده انسان بر ذهن‌ها و اعمال دیگران تعریف کرده‌اند (عالم، ۱۳۷۳: ۸۹). بر این اساس قدرت ملی را می‌توان امکان تحمیل اراده و خواست یک بازیگر به دیگر بازیگران تعریف کرد. زمانی که کشوری توانایی، اراده و ظرفیت لازم را در اختیار دارد و در پرتو آن می‌تواند اهداف و ارزش‌های حیاتی خود را حفظ، توسعه و تعمیق بخشد، درواقع آن کشور از قدرت ملی لازم برخوردار است. قدرت ملی را می‌توان به قدرت نرم و قدرت سخت تقسیم کرد.

قدرت به دو دسته مادی و معنوی تقسیم می‌شود که تفاوت قدرت مادی و معنوی را می‌توان در منابع قدرت جستجو کرد. قدرت مادی محرکی است که با اتکا به توانایی‌ها و امکانات مادی، حرکت ایجاد می‌کند و متجلی قدرت می‌شود. این در حالی است که قدرت معنوی، قائم به توانایی‌ها و امکانات معنوی حرکت‌زا است و متحرک، تحت تاثیر این عامل به تاثیرات حرکت‌زای محرک پاسخ می‌گوید (دوئرتی و فالتزگراف، ۱۳۷۶: ۶۸). تبدیل قدرت به معنای توانایی تبدیل قدرت بالقوه به قدرت بالفعل است. قدرت بالقوه منابع قدرت و قدرت بالفعل آن چیزی است که از راه رفتار تغییر یافته دیگران اندازه‌گیری می‌شود (نای، ۱۳۸۷: ۷۲). مقام معظم رهبری معتقدند که قدرت حقیقی با پشتیبانی و عنایت الهی به دست می‌آید و مظهر آن، حمایت و حضور عظیم مردم در صحنه است (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۶۸/۴/۲۱).

۴-۵. نظریه‌های قدرت

در دین مبین اسلام خداوند متعال منشا تمامی قدرت‌ها است: «أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً» [به‌درستی که قدرت، همه برای خداوند است] (بقره، ۱۶۵). همچنین، هیچ قدرتی جز به مشیت الهی و جز از جانب او پدید نمی‌آید: «لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ» [هیچ قدرتی نیست مگر از خداوند] (کهف، ۳۹). از نظر هانس مورگنتا،^۲ برآیند مشترک بازیگران عرصه سیاست تلاش برای به دست‌گیری قدرت، حفظ آن و نمایش قدرت به‌منظور کسب اعتبار و وجهه بین‌المللی است. وی معتقد است که دولتمردان خاورمیانه، رویایی فکر می‌کنند و علمی نمی‌اندیشند و از این جهت در نظریه موازنه قدرت، مفهوم منافع ملی را محور اصلی مباحث خود قرار می‌دهند. از نظر وی «اهداف سیاست خارجی باید برحسب منافع ملی تعریف شوند» و «منافع ملی برحسب قدرت تعریف

می شود». به طور مسلم برای مورگنتا قدرت و منافع ملی دو مفهوم اصلی و کلیدی است (حق شناس، ۱۳۸۸: ۱۵).

رهبر معظم انقلاب معتقد است در حکومت اسلامی قدرت، وظایف و کارکردهای گوناگونی دارد. در مرحله نخست، دولت اسلامی همان وظایف خداوند را در حد توان انجام می دهد. وظیفه دیگری که برعهده دولت اسلامی است، افزایش معنویت و خودسازی در میان مردم است. سومین وظیفه ای که دولت اسلامی برعهده دارد، مواردی مانند تامین امنیت، رفاه، عدالت اجتماعی، بهداشت، ایجاد شغل و اداره سیاست جامعه اسلامی و حکومت اسلامی در امور جهانی است. خاستگاه مؤلفه های قدرت، از منظر اسلام دارای منشا الهی و آسمانی است. به عبارت دیگر، صرف مولفه های مادی قدرت، بدون توجه به جنبه های الهی و آسمانی، مدنظر اسلام نیست (لکزایی، ۱۳۸۹: ۶۳).

۴-۶. مفهوم قدرت ملی

مجموعه انسان هایی که ملتی را تشکیل داده و شکل یک کشور یا سازمان سیاسی پیدا کرده اند، دارای قدرتی هستند که از برآیند قوای ترکیب شده آنها به دست می آید و می توان آن را قدرت ملی آن کشور یا ملت دانست. قدرت ملی دارای منشا و مبادی گوناگونی است که در یک کارکرد جمعی به تولید قدرت ملی می پردازند (کامران و دیگران، ۱۳۸۸: ۵).

مقام معظم رهبری نیز همانند دیگر نظریه پردازان قدرت ملی، از مولفه های یکسانی به عنوان منابع مادی و معنوی قدرت براساس موقعیت کشور و مبانی نظام سیاسی جمهوری اسلامی نام می برند. از میان این مولفه های مادی که به طور متناوب در بیانات رهبری به آنها اشاره شده است می توان به وسعت، تنوع جمعیتی، برخورداری از منابع مهم انرژی دنیا و بسیاری از مواهب طبیعی، هوشمندی بالای مردم، وجود پیوند عمیق میان دولت و مردم، سطح مشارکت بالای مردم در تصمیم گیری و انتخابات و موقعیت جغرافیایی منحصربه فرد ایران یاد کرد. علاوه بر این منابع که به صورت بالقوه و بالفعل در دسترس ما قرار دارند، مقام معظم رهبری به دو منبع مهم دیگر قدرت مادی یعنی اقتدار اقتصادی و پیشرفت علمی هم اشاره می کنند که هرچند در برخی از ابعاد محقق شده اند، اما بدون اهتمام به آنها حفظ و بسط قدرت ملی امکان پذیر نخواهد بود. مهم ترین منابع قدرت از منظر ایشان، منابع قدرت معنوی است که می توان آنها را منابع قدرت نرم نیز نامید.

جوزف نای قدرت نرم را این گونه تعریف کرده است: «قدرت نرم، توانایی تاثیرگذاری بر دیگران برای به دست آوردن نتایج مطلوب از طریق جذابیت به جای اجبار یا تطمیع است». این جذابیت بیشتر بر ابعاد ذهنی و روانی قدرت متکی است. مطابق با این دیدگاه، قدرت هر ملت

به تصور ملت‌های دیگر نسبت به آنها و تصور آنها نسبت به قدرت ملت‌های دیگر بستگی دارد (نای، ۱۳۸۸: ۱۲۴). از سوی دیگر، عوامل و مولفه‌های موثر در قدرت ملی شامل ۹ عامل به

شرح زیر هستند:

۱. عوامل اقتصادی؛
۲. عوامل جغرافیای طبیعی یا سرزمینی؛
۳. عوامل سیاسی؛
۴. عوامل علمی و تکنولوژیک؛
۵. عوامل اجتماعی؛
۶. عوامل فرهنگی؛
۷. عوامل نظامی؛
۸. عوامل فرامرزی؛
۹. عوامل و سرچشمه‌های فضایی (حافظنیا، ۱۳۹۰: ۸۳).

همچنین قدرت ملی عبارت است از مجموعه قابلیت‌های بالفعل ملی یک کشور که بتواند در راستای تامین منافع ملی، در محیط (منابع) و دیگران (رفتار)، تغییرات دلخواه را ایجاد کند. در حقیقت براساس رویکرد نخست، حتی اگر کشوری از لحاظ فرهنگی به شدت توانمند باشد اما به سبب در اختیار نداشتن ابزارهای لازم (مثل فناوری) یا سوء مدیریت نتواند فرهنگ خود را برای تولید قدرت در راستای اهداف مدنظرش در جهان اشاعه دهد، کشوری قدرتمند محسوب نمی‌شود. لیکن در رویکرد دوم، داشتن قابلیت عمده فرهنگی با عنوان یک توان بالقوه در محاسبه قدرت ملی لحاظ می‌شود. به عبارت ساده‌تر، رویکرد نخست در سنجش قدرت ملی، عناصر بالفعل قدرت را می‌سنجد؛ درحالی‌که در رویکرد دوم، مجموعه عناصر بالقوه و بالفعل مورد توجه است (پورنقدی، ۱۳۹۲: ۱۹۳).

مقام معظم رهبری در تبیین قدرت ملی می‌فرمایند: «آنچه برای نظام جمهوری اسلامی حائز اهمیت است، استحکام ساخت درونی نظام جمهوری اسلامی است، استحکام درونی ملت ایران است؛ همان چیزی که از روز نخست تا امروز توانسته است این کشور را حفظ کند؛ اتحاد ملی، توجه به آرمان‌های والای نظام جمهوری اسلامی، توجه به عزت ملی ملت ایران است؛ این ملت، ملت عزیزی است؛ انقلاب عزت ملت را به آنها برگرداند» (بیانات، ۱۳۹۲/۷/۱۳). اجزای استحکام درونی قدرت هم در حوزه‌های نرم‌افزاری و هم در حوزه‌های سخت‌افزاری با تکیه بر ظرفیت‌های بومی و توانمندی‌های داخلی قابل تعریف هستند. این رویکرد به مقوله قدرت ملی در برابر نظریات «وابستگی» و «وابستگی متقابل» قرار دارد و اگرچه به‌ظاهر تابعی از

درون‌گرایی است، اما در پی ایجاد موازنه برای تعاملات استراتژیک به منظور گریز از رویکردهایی است که تغلب قهریه را ترجیح می‌دهند.

یکی از رهنمودهای مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر برای حل مشکلات و رشد و شکوفایی کشور، تاکید روی مسئله «قدرت درون‌زا» است. از نگاه ایشان مسئله «قدرت درون‌زا» به دلیل اینکه متکی بر امکانات و ظرفیت‌های داخلی است، امری ارزشمند و مهم تلقی می‌شود و از سوی دیگر، موجب می‌شود که کشور در برابر فشارها و تحریم‌های بیگانگان مقاوم شود و به راحتی در برابر ابرقدرت‌ها سرخم نکند. «ما برای مسائل اقتصادی کشور همه تلاشمان بایستی متمرکز باشد روی مسائل داخلی؛ آن پیشرفتی، آن گشایشی ارزش دارد که متکی باشد به قدرت درونی یک ملت. یک ملت اگر به قدرت خود، به توانایی‌های خود متکی بود، دیگر از اخم یک کشور، از تحریم یک کشور متلاطم نمی‌شود؛ این را باید ما حل کنیم. همه حرف ما با مسئولین - چه مسئولان گذشته، چه مسئولان امروز - همین است که باید برای گشایش مسائل کشور و مشکلات کشور، از جمله مشکلات اقتصادی، نگاه به درون باشد». همچنین، ایشان درباره لزوم توجه به «قدرت داخلی» می‌فرماید: «اگر مقتدر نباشیم، مقتدران عالم روی ما اثر می‌گذارند؛ مجالی باقی نمی‌ماند تا ما بخواهیم حتی روی همسایگان خودمان یا هم‌کیشان خودمان تاثیر بگذاریم، چه برسد روی کل بشریت. پس باید قدرت پیدا کرد» (بیانات، ۱۳۸۸/۱۱/۱۳).

۴-۶-۱. منابع قدرت ملی

قدرت ملی منشا و مبادی گوناگونی دارد و بر عوامل و منابع گوناگونی تکیه داشته و از آنها ناشی می‌شود. عوامل و منابع اصلی شکل‌دهنده قدرت ملی کشورها در حوزه‌های مختلفی قرار دارند. بدین ترتیب عوامل اقتصادی، فردی و شخصیتی، جغرافیایی، علمی و روحانی، اجتماعی و نظایر آن جملگی می‌توانند منشا قدرت کشورها باشند که در یک کارکرد جمعی به تولید قدرت ملی می‌پردازند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۲۲). عوامل قدرت ملی به صورت کمی و کیفی وجود دارند؛ یعنی متغیرهای هر یک از عوامل مزبور ممکن است جنبه کمی و یا کیفی داشته باشند. ضمن اینکه برخی از عوامل قدرت، نقش اساسی و مبنایی دارند و برخی به طور ثانوی مطرح می‌شوند (تلیس، ۱۳۸۳: ۲۵).

موضوع سنجش و اندازه‌گیری قدرت کشورها همواره مدنظر اندیشمندان بوده است و در کنار بررسی منابع و سرچشمه‌های قدرت، برخی اندیشمندان نیز درصدد سنجش و ارزیابی قدرت کشورها برآمده‌اند. در این چارچوب برخی از صاحب‌نظران و پژوهشگران توانسته‌اند براساس پاره‌ای از عوامل و متغیرها، میزان قدرت کشورها را بسنجند و آنها را باهم مقایسه

کنند و جایگاه کشورها و مناطق را در جهان نشان دهند. در مجموع، قدرت نسبت به قدرتی دیگر، چند شاخص مهم یا سطح قدرت به هم سنجیده می‌شود، یعنی معدلی از مجموعه عناصر تولیدکننده قدرت یک کشور سنجیده می‌شود. به طور کلی مجموعه تلاش‌های انجام شده در زمینه سنجش قدرت ملی کشورها را در قالب دو دسته شامل الگوهای تک متغیره و چندمتغیره سنجش قدرت ملی می‌توان تقسیم‌بندی کرد (زرقانی، ۱۳۸۹: ۵۴).

در گروه الگوهای ترکیبی یا چندمتغیره سنجش قدرت ملی، به الگوهای ارائه شده به وسیله فوکس (پرسکات، ۱۳۵۲: ۵۳)، کلیفورد جرمن و ریچارد مویر (Muir, 1975: 149-150) و سوئل کوهن (Cohen, 1994:48) می‌توان اشاره کرد (زرقانی، ۱۳۸۹: ۴۶).

۴-۷. دفاع ملی

دفاع ملی به مثابه تضمین هسته نظم عمومی و ممانعت از استیلای قدرت خارجی بر قلمرو ارضی، نیازمند کاربست همه مظاهر قدرت (تناسب دفاع با تهدید) است. در دورانی که تهدیدها به جای صبغه نظامی علیه یک سرزمین به منظور تاثیرگذاری و نفوذ در ذهن‌ها و حوزه ادراکی-احساسی جمعیت کشور آماج هدف‌گیری می‌شوند، دفاع معنی و مفهومی گسترده‌تر از گذشته می‌یابد و راهبردهای دفاعی نیز بر مبنای مفاهیم نوین، منابع، ابزارها و روش‌های جدید قابلیت تحول شکلی و محتوایی می‌یابند تا کارویژه دفاع ملی را بر شالوده‌هایی متقن و اطمینان‌بخش سازگار با شرایط زمان استوار سازند (ساعد، ۱۳۸۹: ۸۹-۸۷). از سوی دیگر، یکی از الزامات دفاع، شناخت دشمن است و دشمن را زمانی می‌توان به طور دقیق و مورد قبول شناخت که بتوان تمام امکانات، مقدرات، نحوه عملکرد و مهارت کارکنان، نوع تاکتیک و تکنیک و انواع تجهیزاتی که در جنگ استفاده می‌کند را بررسی نموده و راهکارهای مناسب را برای حمله یا دفاع پیش‌بینی و اجرا کرد (حسنی، ۱۳۸۷: ۲۳).

۵. مدل و چارچوب نظری تحقیق

مدل‌سازی معادله ساختاری را می‌توان به عنوان روشی کمی تلقی کرد که به پژوهشگر یاری می‌رساند تا پژوهش خود را از مطالعات نظری و تدوین آنها گرفته تا تحلیل داده‌های تجربی، در قالبی چندمتغیره سامان بخشد. این روش برای تعیین تاثیرگذاری مجموعه‌ای از متغیرها بر یکدیگر به طور یک سویه و دوسویه، مستقیم و غیرمستقیم و در اندازه‌گیری سطح تاثیر و رابطه بین متغیرها کاربرد دارد. بنابراین، تحلیل کمی از پدیده‌های کیفی را به لحاظ روش‌شناختی، دقیق‌تر و به لحاظ کاربردی واقع‌بینانه‌تر می‌سازد. منظور از مدل، تصویری است که از واقعیت‌ها و روابط موجود گرفته شده و نشانگر متغیرهای موجود، نحوه ارتباط آنها و نتایج حاصل از کنش

و واکنش آنهاست. مدل عبارت است از برقراری یک تمثیل سنجیده بین یک پدیده که متکی به قوانین معلوم است و پدیده دیگری که در دست تحقیق است.

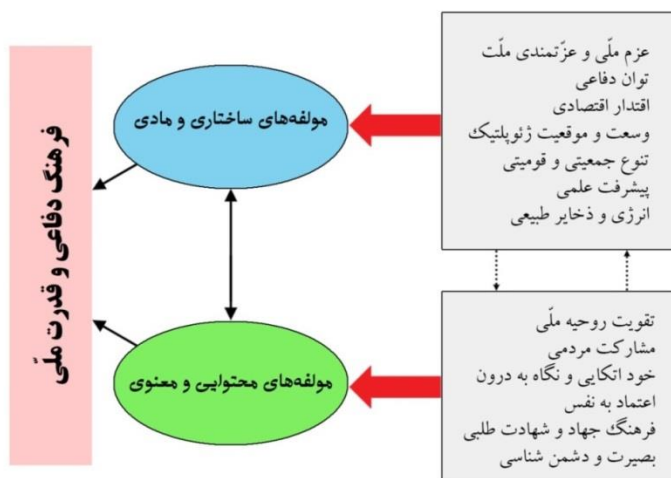
تحلیل سیستمی که در پی انقلاب رفتاری وارد عرصه مطالعات علوم سیاسی شد، به عنوان یک الگو در تحقیقات سیاست‌های مقایسه‌ای، دارای توان بالقوه‌ای است. از آنجاکه این شاخه از علوم سیاسی محور بررسی خود را کل نظام یا سیستم دولت-ملت شامل مجموعه تعاملات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی قرار داده است، بنابراین تحلیل سیستمی می‌تواند در فرایند مقایسه، انتخاب و سازمان‌دهی اطلاعات دارای ارزش ابزاری فراوانی باشد و مدل‌ها، چارچوب‌های مفهومی و رهیافت‌ها را دربر بگیرد. دیوید/یستون یکی از دانشمندان علوم سیاسی، نظام سیاسی را مجموعه‌ای از کنش‌های متقابل تعریف می‌کند که از طریق آن، ارزش‌ها، خدمات و کالاها برحسب قدرت معتبر برای همه بخش‌های جامعه سهمیه‌بندی می‌شود (Easton, 65: 59).

مدل‌سازی به پژوهشگر یاری می‌رساند تا الگویی نظری را که از اجزای مختلف و متنوعی تشکیل یافته، هم به‌طور کلی و هم به‌گونه‌ای جزئی مورد آزمون و بررسی قرار دهد. این‌که آیا داده‌های گردآوری شده از یک نمونه، کلیت الگوی نظری تدوین شده را مورد حمایت قرار می‌دهد یا خیر و در هر صورت کدام‌یک از اجزای الگوی نظری مدون با توجه به داده‌های گردآوری شده مورد تایید قرار می‌گیرند و کدام‌یک نیاز به تغییر، اصلاح یا حذف دارند. به عبارت دیگر، مدل‌سازی نه تنها در آزمون فرضیه‌های تک‌متغیره و دومتغیره، پژوهشگر را یاری می‌رساند، بلکه هم‌زمان با بهره‌گیری از مدل‌سازی می‌توان به آزمون فرضیه‌های چندمتغیره پرداخت که علاوه بر لحاظ شدن اثر متغیرها بر یکدیگر، دقت اندازه‌گیری متغیرهای پنهان نیز مورد ملاحظه قرار گرفته است.

مدل‌سازی معادله ساختاری به‌طور معمول ترکیبی از مدل‌های اندازه‌گیری و مدل‌های ساختاری هستند. بر مبنای مدل‌های اندازه‌گیری، پژوهشگر تعریف می‌کند که کدام متغیرهای مشاهده شده یا معرف‌های اندازه‌گیرنده کدام متغیرهای پنهان هستند و بر پایه مدل ساختاری مشخص می‌شود که کدام متغیرها با یکدیگر همبسته هستند. به این ترتیب با بهره‌گیری از این مدل‌ها می‌توان به‌طور هم‌زمان به ارزیابی کیفیت سنجش متغیرها و مقبولیت اثرات مستقیم و غیرمستقیم و همچنین تعامل‌های تعریف شده میان متغیرها پرداخت. در این بخش، چارچوب نظری و مدل مفهومی پژوهش براساس مبانی فکری و اندیشه‌های مقام معظم رهبری و برگرفته از ادبیات نظری و به روش تجزیه و تحلیل پارامتریک متغیرهای پژوهش مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته و در شکل شماره (۱) نشان داده شده است.

برای این منظور ابتدا نسبت به شناسایی متغیرهای پژوهش از جمله ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ دفاعی و قدرت ملی از منظر مقام معظم رهبری اقدام شده است. سپس تعداد هفت شاخص در مولفه ساختاری و مادی فرهنگ دفاعی و قدرت ملی توسط خبرگان امتیاز و وزن دهی شد. در ادامه نیز تعداد شش شاخص در حوزه مولفه محتوایی و معنوی فرهنگ دفاعی و قدرت ملی امتیازدهی و وزن دهی شد. در مرحله بعد، براساس روش تجزیه و تحلیل پارامتریک توسط نرم‌افزارهای آماری SPSS و Smart-PLS متغیرهای پژوهش و روابط بین شاخص‌ها و مولفه‌ها مورد سنجش و آزمون قرار گرفت. سپس روابط بین متغیرهای تحقیق شناسایی و تایید شد و در نهایت مدل چارچوب نظری تحقیق براساس تجزیه و تحلیل مصاحبه خبرگان به شکل زیر به دست آمد.

شکل (۱) - مدل چارچوب نظری تحقیق

۶. یافته‌های تحقیق

مشخصات جامعه‌شناختی پژوهش: در این بخش به بررسی فراوانی‌های مطلق و نسبی متغیرهای جنسیتی و گروه‌های سنی پاسخ‌دهندگان، نمونه‌های آماری و خبرگان پژوهش پرداخته می‌شود.

فراوانی پاسخگویان به تفکیک جنسیت: در نگاره شماره (۱) وضعیت گروه‌های جنسیتی مخاطبین تحقیق حاضر آورده شده است.

نگاره شماره (۱) - فراوانی مطلق و نسبی وضعیت جنسیتی پاسخگویان تحقیق

متغیر	نوع جنسیت	تعداد	درصد فراوانی
-------	-----------	-------	--------------

جنسیت	زن	2	۱۳,۳٪
	مرد	13	۸۶,۷٪
	جمع	۱۵	۱۰۰٪

با توجه به نتایج ثبت شده در نگاره بالا مشخص می شود که تعداد ۲ مورد (۱۳,۳ درصد) از پاسخگویان مورد مطالعه در این پژوهش را زنان و ۱۴ مورد (۸۶,۷ درصد) از نمونه را نیز مردان گزارش کرده اند.

گروه های سنی پاسخگویان: در نگاره شماره (۲) وضعیت گروه های سنی خبرگان پژوهش حاضر آورده شده است.

نگاره شماره (۲) - فراوانی مطلق و نسبی وضعیت گروه های سنی پاسخگویان تحقیق

متغیر	گروه ها	تعداد	درصد فراوانی
گروه های سنی	بین ۳۰ تا ۴۰ سال	۳	۲۰٪
	بین ۴۱ تا ۵۰ سال	۷	۴۶,۶٪
	بالاتر از ۵۱ سال	۵	۳۳,۴٪
	جمع	۱۵	۱۰۰٪

با توجه به داده های به دست آمده در نگاره شماره (۳)، مشخص می شود که بیشترین گروه مخاطبان این پژوهش را خبرگان با محدوده سنی ۴۱ تا ۵۰ سال با میزان فراوانی ۷ نمونه برابر ۴۶,۶ درصد تشکیل داده اند. مرتبه بعدی را محدوده سنی بالاتر از ۵۱ سال تشکیل داده که تعداد ۵ مورد بوده برابر ۳۳,۴ درصد است. همچنین تعداد ۳ مورد از جامعه مورد مطالعه نیز دارای محدوده سنی ۳۰ تا ۴۰ سال با میزان فراوانی نسبی ۲۰ درصد گزارش شده است.

۱-۶. تجزیه و تحلیل یافته ها

در این بخش از پژوهش، جنبه ها و مولفه های فرهنگ دفاعی موثر در قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری مورد تحلیل قرار گرفته است. برای این منظور ابتدا عوامل و جنبه های ساختاری و مادی و سپس جنبه های محتوایی و معنوی فرهنگ دفاعی تاثیرگذار بر قدرت ملی نام ایران از منظر و دیدگاه رهبر معظم انقلاب شناسایی و سپس با توجه به اجماع نظر خبرگان در جداول تحلیل ماتریس رتبه بندی شده اند. تحلیل یافته های پژوهش نشان می دهد مولفه ها و جنبه های فرهنگ دفاعی موثر در قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری به دو حوزه ۱- جنبه ساختاری و مادی؛ ۲- جنبه محتوایی و معنوی تقسیم می شود.

جنبه ساختاری (مادی) شامل مولفه های زیر در ۷ حوزه هستند:

- عزم ملی و عزتمندی ملت؛

- توان دفاعی؛
- اقتدار اقتصادی؛
- وسعت و موقعیت ژئوپلیتیک؛
- تنوع جمعیتی و قومیتی؛
- پیشرفت علمی؛
- انرژی و ذخایر طبیعی.

جنبه محتوایی (معنوی) شامل مولفه‌های زیر در ۶ حوزه است:

- تقویت روحیه ملی؛
- مشارکت مردمی؛
- خوداتکایی و نگاه به درون؛
- اعتمادبه‌نفس؛
- فرهنگ جهاد و شهادت‌طلبی؛
- بصیرت و دشمن‌شناسی.

در ادامه این بخش برای تعیین وزن معیارها و مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر در قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری، در دو جنبه ساختاری و مادی؛ محتوایی و معنوی از روش تحلیل ماتریس براساس امتیازدهی و رتبه‌بندی به مولفه‌ها توسط خبرگان به دست آمده است. با توجه به نظرات خبرگان، ماتریس امتیازات هریک از مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ دفاعی و قدرت ملی براساس کارت امتیازی متوازن در نگاره شماره (۳) و (۴) نمایش داده شده است.

نگاره شماره (۳) - ماتریس امتیازات مولفه‌های جنبه ساختاری و مادی فرهنگ دفاعی

و قدرت ملی

ماتریس	عزم ملی و عزتمندی ملت	توان دفاعی	اقتدار اقتصادی	وسعت و موقعیت ژئوپلیتیک	تنوع جمعیتی و قومیتی	پیشرفت علمی	انرژی و ذخایر طبیعی
عزم ملی و عزتمندی ملت	۱/۰۱						
توان دفاعی	۰/۵۶	۰/۸۲۰					
اقتدار اقتصادی	۰/۶۱	۰/۷۳	۰/۸۱۶				
وسعت و موقعیت ژئوپلیتیک	۰/۶۰	۰/۸۹	۰/۵۲	۰/۸۰۴			

		۰/۹۰۲	۰/۵۴	۰/۰۸	۰/۸۱	۰/۶۲	تنوع جمعیتی و قومیتی
	۰/۸۱۴	۰/۷۶	۰/۴۸	۰/۸۱	۰/۷۷	۰/۶۵	پیشرفت علمی
۰/۷۹۴	۰/۷۱۹	۰/۶۹	۰/۳۱	۰/۷۲	۰/۹۴	۰/۴۳	انرژی، ذخایر و مواهب طبیعی

نگاره شماره (۴) - ماتریس امتیازات مولفه‌های جنبه محتوایی و معنوی فرهنگ

دفاعی و قدرت ملی

ماتریس	تقویت روحیه ملی	مشارکت مردمی	اعتماد به نفس	فرهنگ جهاد و شهادت‌طلبی	بصیرت و دشمن‌شناسی	خودانگیزی و نگاه به درون
تقویت روحیه ملی	۰/۹۰۸					
مشارکت مردمی	۰/۶۹	۰/۷۴۲				
اعتماد به نفس	۰/۷۵	۰/۸۲	۰/۹۰۸			
فرهنگ جهاد و شهادت‌طلبی	۰/۷۰	۰/۷۳	۰/۶۴	۰/۷۹۹		
بصیرت و دشمن‌شناسی	۰/۶۰	۰/۷۱	۰/۱۰	۰/۸۳	۰/۹۱۱	
خودانگیزی و نگاه به درون	۰/۵۹	۰/۶۶	۰/۷۸	۰/۵۱	۰/۶۳	۰/۷۲۲

پس از شناسایی و تعیین ارزش مقدار عددی هر کدام از مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر در استحکام قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران، براساس مقادیر مولفه‌های ساختاری و مادی و سپس جنبه محتوایی و معنوی، نسبت به رتبه‌بندی هریک از مولفه‌ها می‌پردازیم.

نگاره شماره (۵) - رتبه‌بندی جنبه‌ها و مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر در استحکام

قدرت ملی

جنبه ساختاری و مادی		جنبه محتوایی و معنوی	
رتبه	مولفه	رتبه	مولفه
۱	پیشرفت علمی	۱	بصیرت و دشمن‌شناسی
۲	توان دفاعی	۲	فرهنگ جهاد و شهادت‌طلبی
۳	اقتدار اقتصادی	۳	خودانگیزی و نگاه به درون
۴	عزم ملی و عزتمندی ملت	۴	مشارکت مردمی
۵	تنوع جمعیتی و قومیتی	۵	اعتماد به نفس
۶	وسعت و موقعیت ژئوپلیتیک	۶	تقویت روحیه ملی
۷	انرژی، ذخایر و مواهب طبیعی		

با توجه به یافته‌های نگاره شماره (۶)، در بخش مولفه‌های ساختاری و مادی؛ مولفه پیشرفت علمی رتبه ۱، توان دفاعی رتبه ۲، اقتدار اقتصادی رتبه ۳، عزم ملی و عزتمندی ملت رتبه ۴، تنوع جمعیتی و قومیتی رتبه ۵، وسعت و موقعیت ژئوپلیتیک رتبه ۶، انرژی، ذخایر و مواهب طبیعی رتبه ۷ را به دست آورده‌اند.

همچنین در خصوص مولفه‌های محتوایی و معنوی، مولفه بصیرت و دشمن‌شناسی رتبه ۱، فرهنگ جهاد و شهادت طلبی رتبه ۲، خوداتکایی و نگاه به درون رتبه ۳، مشارکت مردمی رتبه ۴، اعتمادبه‌نفس رتبه ۵ و تقویت روحیه ملی رتبه ۶ را کسب کرده‌اند.

فرجام

قدرت پدیده‌ای چندوجهی بوده که دائماً در حال تغییر و تکوین است. قدرت ملی محصول و برآیند تصویرسازی مثبت، ارائه چهره موجه از خود، کسب اعتبار در افکار عمومی و داخلی و خارجی است. براساس تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق، نتیجه می‌گیریم مولفه‌های فرهنگ دفاعی موثر بر قدرت ملی از منظر رهبر معظم انقلاب شامل جنبه محتوایی با دو جنبه اصلی ۱- ساختاری و مادی؛ ۲- محتوایی و معنوی هستند.

امروزه قدرت ملی به عوامل مختلفی بستگی دارد که یکی از مهم‌ترین عوامل را می‌توان قدرت علمی دانست، همچنان که نتایج به دست آمده از یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، در حوزه ساختاری و مادی قدرت، مولفه پیشرفت علمی دارای جایگاه ویژه‌ای در فرهنگ دفاعی و قدرت ملی نظام ج.ا.ایران است. در حوزه محتوایی و معنوی قدرت از منظر مقام معظم رهبری نیز مولفه بصیرت و دشمن‌شناسی دارای اهمیت و جایگاه منحصربه‌فردی است.

در خصوص رویکرد به ساخت بیرونی قدرت با نگاهی به وضعیت کشورهای که با این رویکرد دست به توسعه، ساخت و تقویت قدرت درونی زده‌اند، نشان می‌دهد که اگرچه برخی از آنها در گام‌های ابتدایی توانستند بین خود و دیگر کشورهای منطقه پیرامون، فاصله ایجاد کنند و به ظاهر برخی از مظاهر تمدنی دنیای جدید را در حوزه‌های محدودی کسب نمایند، اما پس از سپری شدن سال‌ها معلوم شد که نخست این کشورها تنها در یک یا دو حوزه تقویت شده، از پیشرفت همه جانبه جا ماندند؛ دوم، همین پیشرفت نیز با اتکا به استعدادها و درونی و بومی نبود. مصر، مالزی، ترکیه، عربستان و... از مصادیق توسعه و پیشرفت با چنین رویکردی به ساخت قدرت محسوب می‌شوند که امروزه با مشکلاتی دست به گریبان هستند. رویکرد اتکا به داخل و نیروی‌های خودی برای توسعه و ساخت قدرت درونی یکی از جنبه‌های ساختاری در مولفه‌های فرهنگ دفاعی و قدرت ملی از منظر رهبر معظم انقلاب محسوب می‌شود.

انقلاب اسلامی ایران از همان ابتدا دارای ماهیت فرهنگی بوده و با تکیه بر اصول اسلامی توانست برآیند مثبتی در اذهان و افکار عمومی داخل و خارج ایجاد کند. این موضوع باعث افزایش قدرت و اقتدار جمهوری اسلامی ایران و استحکام قدرت ملی شده است. بنابراین، جامعه‌ای که براساس آرمان‌ها، مولفه‌های فرهنگی و هویت فرهنگی خود انقلاب کرده و استحاله‌شدن در فرهنگ غرب را در خود نپذیرفته باید از طریق نهادینه کردن فرهنگ و مولفه‌های فرهنگ دفاعی مقتدر شود.

پیشنهادها

با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش، پیشنهادهای زیر در راستای تقویت جنبه‌های ساختاری و محتوایی برای مولفه‌های فرهنگ دفاعی و قدرت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌شود:

- گفتمان‌سازی و ترویج خوداتکایی و درون‌زایی قدرت در بین نخبگان و مردم؛
- تدوین دوره‌های آموزش (کوتاه‌مدت و بلندمدت) در مراکز آموزشی نیروهای مسلح با موضوع فرهنگ دفاعی و قدرت ملی از دیدگاه مقام معظم رهبری؛
- بسترسازی و تدوین راهبردهای فرهنگ دفاعی و قدرت ملی براساس منویات مقام معظم رهبری؛
- درون‌زایی نمودن جنبه‌های شش‌گانه، جنبه محتوایی و معنوی فرهنگ دفاعی و قدرت ملی به دکتترین؛
- برون‌نگری جنبه‌های هفت‌گانه ساختاری و مادی فرهنگ دفاعی و قدرت ملی به راهبرد دفاعی با رویکرد هژمون در سطح منطقه؛
- تقویت جنبه‌های محتوایی و معنوی فرهنگ دفاعی و قدرت ملی؛
- توجه ویژه به جنبه‌های ساختاری و مادی فرهنگ دفاعی و قدرت ملی؛
- نزدیک کردن نگاه اهالی فرهنگ و متصدیان امور دفاعی به یکدیگر با تشکیل هیئت‌های اندیشه‌ورز با هدف هم‌افزایی قدرت ملی؛
- اقلان نسل جدید با به روز نگه داشتن مولفه‌های فرهنگ دفاعی در قدرت ملی متناسب با نیاز کشور؛
- عملیاتی کردن منویات مقام معظم رهبری در خصوص کارکردها و مولفه فرهنگی و نقش آنها در استحکام قدرت ملی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران.

منابع

الف) فارسی

قرآن کریم.

آشنا، حسام‌الدین و محمدرضا روحانی (۱۳۸۹). هویت فرهنگی ایرانیان از رویکردهای نظری تا مولفه‌های بنیادی، *تحقیقات فرهنگی ایران*، سال سوم، شماره ۴.

افتخاری، اصغر (۱۳۹۱). *الگوی جنگ روانی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران*، تهران، دانشگاه امام صادق (ع).

افتخاری، اصغر و ناصر شعبانی (۱۳۸۹). *قدرت نرم و نبرد نامتقارن (تحلیل جنگ ۳۳ روزه حزب‌الله و جنگ ۲۲ روزه غزه)*، تهران: انتشارات امام صادق (ع).

ایمانی سطوت، علی (۱۳۸۶). «مولفه‌های قدرت در دولت اسلامی»، *حکومت اسلامی*، شماره ۴۵. بابایی (طلاتپه)، محمداقبر (۱۳۸۹). نقش فرهنگ در اقتدار ملی از دیدگاه امام علی (ع)، *تحقیقات فرهنگی ایران*، سال سوم، شماره ۱ (پیاپی ۹).

بابایی، محسن (۱۳۸۴). *مبانی استراتژی فرهنگی از دیدگاه امام علی (ع)*، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).

بیات، عبدالرسول (۱۳۸۱) *فرهنگ واژه‌ها*، قم: موسسه اندیشه و فرهنگ دین.

بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، *پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت امام خامنه‌ای*. پوراحمدی، حسین (۱۳۸۹). *قدرت نرم و سیاست خارجی در جمهوری اسلامی ایران*، قم: بوستان کتاب.

پورنقدی، بهزاد (۱۳۹۲). هدایت نیروهای مسلح در مقابله با جنگ نرم در اندیشه‌ها و آرای رهبر معظم انقلاب، *دومین همایش تبیین اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای*، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

تلیس، اشلی و دیگران (۱۳۸۳). *سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی*، تهران: ابرار معاصر. جهان‌تاب، محمد (۱۳۸۵). بررسی مولفه‌های فرهنگی اقتدار ملی و نقش نیروهای مسلح در آن، *دانش انتظامی*، شماره ۳۱.

حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). *قدرت و منافع ملی (مبانی، مفاهیم و روش‌های سنجش)*، تهران: انتخاب.

حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۳). *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد: پاپلی.

حسنی، جهانبخش (۱۳۸۷). *پدافند غیرعامل و تهاجمات هوایی*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی. حق‌شناس، سیدعلی (۱۳۸۸). *ساختار سیاسی اجتماعی لبنان و تاثیر آن بر پیدایش جنبش امل*، تهران: سنا.

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). *تحریرالوسیله*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

- دوئرتی، جیمز و رابرت فالینز گراف (۱۳۷۶). *نظریه های متعارض در روابط بین الملل*، جلد اول، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران: قومس.
- رحمتی، داریوش، شهریار حیدری، رمضانعلی باغانی و محمدمهدی شمسایی (۱۳۹۱). بررسی تاثیر فرهنگ بر مقوله امنیت، *فصلنامه پژوهش های انتظام اجتماعی*، سال چهارم، شماره ۴.
- روستا، احمد، داور ونوس و عبدالحمید ابراهیمی (۱۳۸۴). *مدیریت بازاریابی*، چاپ نهم، تهران: سمت.
- روستایی، مریم (۱۳۶۱). *صحیفه نور*، تهران: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- زرقانی، سیدهادی. ۱۳۸۹. نقد و ارزیابی مدل های سنجش قدرت ملی، *ژئوپلیتیک*، سال ششم، شماره ۱.
- ساعد، نادر (۱۳۸۹). *دیپلماسی دفاعی: تأملی شناختی و کاوش در مبادی، راهبرد دفاعی*، سال هشتم، شماره ۳۱.
- سیحانی نیا، محمد (۱۳۸۷). *کارکرد دین در زندگی بشر*، قم: بوستان کتاب.
- شمشیری، علی (۱۳۹۳). *بررسی فرهنگ سازمانی ساحفا و دجا و ارائه الگوی مناسب برای آن*، رساله دکتره، تهران: دعا.
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۳). *بنیادهای علم سیاست*، تهران: نی.
- قهرمانی نژاد شایق، بهاءالدین، شهرام اسفندیار و میثم بلباسی (۱۳۹۴). بررسی مولفه های فرهنگ دفاعی در چارچوب فرهنگ راهبردی ج.ا.ایران (با رویکردی بر دیدگاه رهبر انقلاب اسلامی آیت الله خامنه ای)، *پژوهش های معاصر انقلاب اسلامی*، سال یکم، شماره ۲.
- کاظمی، علی اصغر (۱۳۷۸). *نقش قدرت در جامعه و روابط بین الملل*، چاپ سوم، تهران: قومس.
- کامران، حسن و دیگران (۱۳۸۸). *جغرافیا و قدرت ملی ایران، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال سیزدهم، شماره ۱۶.
- لکزی، نجف (۱۳۸۹). *کاربردهای امنیتی انسان شناسی حکمت متعالیه، مطالعات راهبردی*، سال سیزدهم، شماره ۵۰.
- مرکز مهندسی فرهنگی (۱۳۹۱). *نقشه مهندسی فرهنگی کشور*، ویرایش هفتم، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- منتظران، جاوید و حسین تاج آبادی (۱۳۹۵). بررسی اهداف و اصول امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، *قدرت نرم*، سال ششم، شماره ۱۴.
- مولود، مهدی و مصطفی لطفی جلال آبادی (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی مولفه های فرهنگی فرهنگ دفاعی در مبانی فکری امام خمینی (ره)، *دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت*، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- نائینی، علی محمد (۱۳۸۷). معنا و مفهوم قدرت و تهدید نرم در مطالعات امنیتی، در (به اهتمام)، اصغر افتخاری، *قدرت نرم، معنا و مفهوم* (مقالات برگزیده همایش بسیج و قدرت نرم)، جلد اول، تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج و دانشگاه امام صادق (ع).

نای، جوزف. اس. (۱۳۸۷). *قدرت در عصر اطلاعات از واقع‌گرایی تا جهانی‌شدن*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

نای، جوزف. اس. (۱۳۸۸). *قدرت نرم (بزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل)*، ترجمه سیدمحسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

ب) لاتین

Baldwin, E. (2004). *Introducing cultural studies*, Pearson Education.

Bartholomees, J. B. (Ed.). (2010). *The US Army War College Guide to National Security Issues: National security policy and strategy* (Vol. 2), Strategic Studies Institute.

Cohen, S. B. (1994). Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline, *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the 21 Century*, Routledge.

Easton, D. (1965). *A systems analysis of political life*, New York: John Wiley. Jablonsky, David (2010), Ch 9 "National power", Edited by J. Boone Bartholomees, Strategic Studies Institute, US Army War College, pp. 123-140, *Vol I: THEORY OF WAR AND STRATEGY*.

Ladmiral et.al (1989), *La Communication Interculturelle*. Paris: Armancolin.

Muir, Richard (1981). *Modern Political Geography*, Halsted Press.

